

М. Т. Рильський

СЛОВНИК І ПИТАННЯ КУЛЬТУРИ МОВИ

Мова — могутнє знаряддя і шкільного навчання, і наукової та публіцистичної думки, і ораторського мистецтва, і поетичної творчості, і ділового листування, і дипломатичних переговорів та ін. Не тільки поет, прозаїк, драматург, але й фізик чи математик доконче повинні мати до своїх послуг багатий, гнучкий, точний і виразний мовний апарат.

Можна дуже добре, органічно володіти рідною мовою, мати тонко розвинене так зване відчуття мови, але цього виявиться замало, коли перед людиною встане завдання написати, приміром, поему чи роман, викласти на папері чи в усній доповіді якусь наукову проблему. Тим словесним і фразеологічним запасом, що придбано, так би мовити, із уст матері, від родичів та сусідів, тут не обійтись. Треба працювати над культурою своєї мови, над її збагаченням, витонченням і загостренням. У пригоді стане тут і якнайпильніше вслухання в живу мову різних верств суспільства, і уважне, бажано — з олівцем в руках, читання наукової, публіцистичної, художньої літератури.

І, звісно, не обійтись без користування словником. Один мій знайомий поет і літературознавець якийсь жартуючи сказав: “Я волію читати словники, ніж поеми. У словнику ті самі слова, що і в поемі, але подані в систематизованому порядку”. Це сказано жартома, але “читати словники” — не така вже дивовижна і дивацька річ, як може здатися.

Один блискучий майстер слова, здається Анатоль Франс, признавався, що його улюблена лектура — словники. Той же Анатоль Франс, знов-таки шуткуючи, заявив якимось, що вся його ерудиція — наслідок уважного читання відомих тлумачно-енциклопедичних словників.

Незабутній Михайло Яковлевич Калинович прекрасно знав англійську та французьку мови, але перекладаючи з цих мов “не вилазив”, як то кажуть, із словників, шукаючи якнайточніших мовних відповідників, найпотрібнішого для даного випадку

синоніма і т. ін. У моїй практиці був такий випадок. Я редагував український переклад одної італійської хроніки Стендаля, звіряючи той переклад із оригіналом та раз у раз заглядаючи в блискучий, але дуже довільний переклад на російську мову тієї речі, виконаний Анатолієм Виноградовим. Одно місце і в українському перекладі, і у Виноградова здалось мені чудним, незрозумілим, просто безглуздим. Французького тексту я теж не міг втямити. Справа “упиралася” у звичайнісіньке ²³||²⁴ французьке слово, добре мені відоме в його первісному, загальному значенні. Але це “загальне значення” ніяк не в’язалося з контекстом, воно саме й спричинилося до нісенітничі і в українському перекладі, і у Виноградова. Добре-таки покопавшись в словниках, я, нарешті, знайшов у французько-російському словнику Макарова, в самому кінці статті, присвяченої тому слову, вузько спеціальне його значення, і після цього все речення стало цілком ясным.

Словники різного типу — загальні двомовні, тлумачні, синонімічні, фразеологічні, термінологічні і т. ін. — потрібні і вчителям та учням, і журналістам, і письменникам та перекладачам, і вченим, і просто читачам. Потрібні буквально всім. Неможливо уявити собі культурну людину, яка б не мала потреби в словнику, ніколи не заглядала до нього, ніколи ним не користувалась. Отже, словникова справа має надзвичайно велике значення в культурному будівництві, особливо в нашій багатонаціональній країні, в справі обміну культурними цінностями між народами Радянського Союзу, в справі спілкування з зарубіжними народами, нарешті — в розвитку нашої науки, нашої літератури, нашого театру, нашої преси. До речі, коли вже зайшло про літературу і пресу, то не можна тут обійтись без гіркого зітхання. Прочитавши кілька номерів першої-ліпшої нашої газети, доконче зустрінеш не тільки усталені вже узвичаєні, на жаль, а проте помилкові, чужі характерові української мови звороти, вживання слів у невластивому значенні тощо, а й пересвідчишся — і це ще гірше лихо — в бідності лексичного запасу, в жахливій убогості синтаксичних конструкцій, властивих деяким (не всім, звичайно) нашим журналістам. Та й у художній літературі не все гаразд. Мені, наприклад, завдає болю уперте вживання декотрими нашими прозаїками дієслова “нервувати” (що відповідає російському “нервировать”) у значенні “нервуватись” (російське “нервничать”).

Правда, сучасний українсько-російський словник Академії наук УРСР подає і “нервувати” під цифрою 2 (“с непереходным

значением”) — “нервничать” — і посилається при цьому, на жаль, на першорядного нашого письменника, вживання яким цього слова в такому значенні я вважаю просто недоглядом...

Мені скажуть: Українсько-російський академічний словник — не нормативний, він нотує й фіксує те, що є в мові, та й годі. Одначе численні ремарки до слів, розгалуження їх значень її вказівка на вживання, про які ще буде у мене мова і яких багато в цьому Словнику, свідчать, що укладачі і редактори його дбають і не можуть не дбати про чистоту, багатство і правильність мови. Якоюсь мірою кожен словник, коли він не механічна збірниця всього, що пливе лексикографів в руки, є нормативним. ²⁴ || ²⁵

Не може не привернути нашої уваги і повсякчасне вживання у нас вислову “затамувати подих”. У класиків наших, зокрема у Коцюбинського, маємо тільки *затамувати* чи *затаїти* дух (або *віддих*). Основне значення слова *подих* — російське *веяние*, *дуновение*. А російському *дыхание* відповідають українські *дихання*, *вздох* — *віддих*. Може це й тонкощі. Признаюсь, я й сам свого часу вживав слово *подих* у неточному значенні. В усякому разі, ті редактори, які рішуче правлять *затамувати віддих* на *затамувати подих*, не мають на те достатніх підстав.

Хто тільки не нарікає у нас на наших лексикографів, робота яких зосереджена в Інституті мовознавства АН УРСР! Чому досі не перевидано в поширеному та виправленому вигляді Російсько-український словник 1948 року? Чому навіть не почався друком великий тлумачний словник української мови? Чому досі нема термінологічних словників з багатьох галузей знання? Чому нема портативного, “кишенькового” словника типу Ізюмова? Чому Інститут мовознавства досі не випустив синонімічного словника? фразеологічного? — і т. ін.

Всі ці “чому” мають, звичайно, свої підстави, всі вони викликані хорошою тривогою за нашу мовну культуру. Але є у мене й свої зустрічні “чому”, звернені до обвинувачів нашої лексикографії. Чому, наприклад, не поцікавляться ті грізні прокурори, скільки людей працює в Інституті (діяльність якого ніяк не може зводитись до самої лексикографії) над укладанням словників? Чому не подумують ці товариші, чи під силу, задовольнити їх вимоги наявній кількості інститутських працівників? Чому так мало допомагають практичній словниковій роботі, скажемо, наші письменники?

З приводу останнього зазначу, що за моїми відомостями допомагали досі Інститутові, рецензуючи словникові матеріали, такі товариші: О. Кундзич, М. Стельмах, М. Лукаш, літературознавець і критик Є. Кирилук, а також, філологи А. Коваль, В. Коптілов, Б. Кулик, І. Кучеренко, А. Медушевський, О. Пивоваров, А. Генсьорський, У. Єдлінська, В. Карпова, І. Керницький, В. Ковальов, І. Зборовський... Крім того, Є. П. Кирилук та П. Г. Тичина входять до складу редколегії тлумачного словника української мови.

Письменники, імена яких стоять у цьому списку, — окраса нашої літератури, чудові знавці рідного слова. Але ж їх лише кілька! А де ж уся численна письменницька та перекладацька наша громадськість, що так любить вергати громи й блискавки на бідолашних наших лексикографів? Чим і як вона помагає розвиткові тієї справи, за яку так уболіває?

Укладання словників — складна справа, це не млинці пекти. Авторам палких вигуків “чому так довго”, “чому досі нема” і т. ін. нагадаю такі факти: колективна робота над словником німецької мови, що упорядкували брати Грімм, тривала понад ²⁵ | ²⁶ сто років, робота над Оксфордським словником англійської мови — 52 роки. В. Даль, який нібито “сам” уклав знаменитий «Толковый словарь», мав цілу мережу кореспондентів — і присвятив тому словникові 53 роки, тобто все своє свідоме життя. Редагування українсько-російського словника, яке здійснив Б. Грінченко, з повним правом ми можемо назвати гідним глибокої пошани трудом талановитого й працьовитого лексикографа. Але ж не треба забувати, що матеріали для словника, який ми звикли титулувати Грінченковим, збиралися протягом майже 60 років.

В дожовтневі часи найвидатнішими явищами лексикографії на Україні були «Російсько-український словник» Уманця та Спілки (1893 р.) і словник Українсько-російський, виданий 1907 р. під заголовком «Словарь украинского языка», за редакцією Грінченка. Обидва вони, особливо Грінченків словник, мали для свого часу дуже велику вагу. Вони певною мірою відбивали стан тогочасної літературної мови, — але тільки певною мірою. Грінченкові, наприклад, що редагував зібрані редакцією «Киевской старины», як це зазначено на титульній сторінці, словесні матеріали, поставлена була хронологічна межа (включно 1870 рік), через яку він, доповнюючи словник, не мав права переступати. Унікав також Грінченко, не дуже послідовно, і слів іншомовного походження, ставив інколи (чи ставили його попередники в створенні словника)

не завжди точні російські відповідники до українських слів, удавався часом до тлумачень російською мовою окремих українських слів. Останнього, до речі, іноді не минути і тепер. Коли, наприклад, слово “гирлига” (гирлига) не перекладалось, а пояснювалось у Грінченка: “длинная с клюкой палка овечьего пастуха”, то, недалеко від цього пішли і укладачі нашого Академічного Українсько-російського словника, у яких під “гирлига” стоїть “палка (пастушья); обл. герлыга”. У кожній мові, до речі, є слова, для яких нема точного відповідника в інших мовах і це має свої історичні, географічні, етнографічні і т. ін. пояснення. Крім того, у Грінченка, безперечно, була наявна тенденція підкреслювати самостійність української мови, і це йшло не так від “націоналізму”, як від протесту, проти горезвісної валуєвської формули, було здоровою в своїй суті реакцією на вигадки й наклепи різних ворогів української мови й культури типу озлобленого тургенєвського Пігасова і незмірно огидних Каткових та Піхнів...

Ця тенденція підкреслювати окремішність української мови особливо сильною була в Уманця та Спільки, в словнику яких приміром, під словом *бандит* стояло “розбійник, розбишака, харциз, харцизяка, (в Карпатах) опришок”, під *акушерка* “повитуха, сповитуха, баба, бабка, (в жарт) пупорізка”, *кур*²⁶ | ²⁷*таж* перекладалось як “факторове, факторне, факторовне, викрутарне”, а *мускулистий* — “жилавий, жилний”.

Я вже зауважив, що навіть Грінченків словник не відбивав повністю тогочасної літературної української мови, — а від дня його видання стільки сталося змін у житті, стільки виникло нових явищ і понять, на означення яких уродились і нові слова, відбувся найбільший у світовій історії переворот — Жовтнева революція, створилися цілком нові соціальні відносини, з’явилися не тільки величезні досягнення в науці й техніці, а й цілі нові галузі науки й техніки, і все це знайшло своє відбиття в лексиці і українців, і росіян, і всіх інших народів Радянського Союзу, всіх народів світу. Недавнє фотографічне перевидання Словника Грінченка можна вітати як знак пошани до поважного історичного пам’ятника, можна й користуватись — уміло — Грінченковим словником... Але тільки наївні чи необізнані люди могли свого часу радити, та й радили: “що там морочитися із новим словником української мови! Перевидайте Грінченка і квит!” Візьміть першого-ліпшого сучасного українського письменника, розгорніть свіжий номер журналу, — не кажу вже про спеціальні видання, — і ви буквально на кожній

сторінці знайдете слова, яких нема і не могло бути в Грінченковому словнику. Аналогічний експеримент можна зробити й зі славнозвісним словником Даля, марно шукаючи в ньому зовсім звичайних слів сучасної російської літературної мови.

Я не буду довго говорити про українсько-російські та російсько-українські словники, які з'явилися на Україні після 1917 року — і за ефемерних націоналістичних “влад”, і в перші роки Радянської влади, коли в словниковій роботі брали участь і справжнісінькі націоналісти, і просто “усердны не по разуму” “ревнителі” української мови. Не буду докладно спинятися на таких дивоглядах у тих словниках, як *душман*, що мало означати “деспот”, *омпно* — нібито відповідник до “досадно”, *ліччя*, *мізда*, *хавка* в розумінні “морда” і *ревіда* — в значенні “ревізія”. Не буду ретельно перераховувати такі термінологічні перли, як *зчіпляк* — у значенні “конгломерат”, *кряпчак* — “пунктир”, *стіжок* — “конус” і т. ін. Зауважу тільки мимохідь, що чехи у боротьбі за національне визволення і національну культуру утворили замість інтернаціональних термінів багато своїх, побудованих на чеських коренях, — і терміни ці прищепилися. Але все-таки у нас нема ніяких підстав іти саме в термінологічній галузі шляхом чехів, історично у них обумовленим. Треба, проте, нагадати, також мимохідь, що і в сучасній російській та українській мовах частково відбувається процес заміни іншомовних термінів термінами, побудованими на рідних коренях слів — чи одночасне побутування таких термінів. Досить навести такі загальновідомі приклади, як російське *водитель* і українське *водій* — поруч із *шофер*; *самолет* і *літак* — ²⁷ | ²⁸ поруч із *аероплан*; *лингвистика*, *лінгвістика* — і *языковедение*, *языкознание*, *мовознавство*; *лексикографія* і *словникарство*; нарешті *вертолёт* і *вертолёт* — на місці віджилого вже *автожир*; *природознавець*, *природовед* — замість давнього *натураліст* і т. ін. Футболісти наші досить рішуче відмовились від англійської термінології. Подібні речі можна зустріти і в інших галузях людської діяльності.

Процес, безперечно, вартий уваги.

Минаючи ці побіжні міркування, треба визнати, що перші роки по Жовтні в українській лексикографії панувала чимала-таки плутанина, розплутати яку довелось цілому загонові радянських українських лінгвістів. Друга світова війна тяжкого удару завдала українській науці, отже й мовознавству, і, зокрема, такому його важливому розділові, як словникарство. Академія наук УРСР

евакуйована була до Уфи, потім переїхала в Москву. В Уфі Президія Академії доручила М. Я. Калиновичу, як головному редакторові, і Л. А. Булаховському та М. Т. Рильському, як членам редколегії, підготувати до друку російсько-український словник. Робота мала бути виконана і таки була виконана на основі самого лише передрукованого на машинці первісного варіанта словника, укладеного працівниками Інституту мовознавства. Ніяких допоміжних матеріалів, ніякої картотеки, нічого, крім того машинопису... Я не розводитимусь тут про тяжкі життєві обставини, в яких доводилось тоді працювати, не буду говорити й про те, що М. Я. Калинович на плечі якого ліг найбільший тягар по редагуванню словника, був уже тоді серйозно хворий. Скажу тільки, що тодішню працю Михайла Яковлевича над словником і мовознавчу роботу теж підупалого вже на здоров'ї Л. А. Булаховського інакше не назовеш, як подвигом.

Словник побачив світ 1948 року в Москві. І гірко мені заявити тут, що ні про один, здається, словник не сказано стільки прикрого й недоброго, часто й зовсім несправедливого, як про оцей горопашний “зелений”... Зеленим прозвали його, вбачаючи, певне, в цьому якусь особливу дотепність, численні його критики за колір обкладинки.

Звичайно, словникові були присвячені й серйозні відзиви, де підносились — беручи до уваги наперед визначену кількість слів, яка мала ввійти до Словника, нормативний його характер, обумовлену розмірами книги відсутність ілюстративного матеріалу — неабияка наукова і практична цінність цього видання, що, безперечно, багато прислужилося до унормування нашої літературної мови і, зокрема, мови преси, велика вага його в справі зміцнення українсько-російських культурних взаємин.

Але, на жаль, не перевелись іще у нас причіпливі, не завжди тямущі, а часом і не зовсім сумлінні критики лексикографічний праць, які не проминають жодної нагоди для того, щоб тільки ²⁸ || ²⁹ чорнити названий словник і подібні праці наших словникарів, перекреслюючи глобальною критикою буквально все, навіть цінне й оригінальне, здобуте укладачами і редакторами в результаті тривалих шукань та роздумів і копіткої, виснажливої праці. З якоюсь хтивою насолодою чіпляються такі критики за окремі помилки й невдалі розв'язання, що справді трапляються в словнику 1948 року, величають його іронічно “російсько-російським” (дехто, може, за відсутність у цьому словнику всяких “пупорізків”,

“душманів”, “омпно” і т. ін.), цілком ігнорують той факт, що без цього “зеленого” словника не обходиться ні одно видавництво, ні одна редакція, ні один перекладач у нашій країні. То вже інша річ, як тим словником користуються окремі робітники культури. Невміле користування словником завжди може привести до нісенітниць і курйозів. Але ж хіба треба й можна ставити ті нісенітниці й курйози на карб укладачам та редакторам словника? А хулители нашого словника 1948 року саме так і роблять. Вони доходять до того, що критикують цей словник навіть за те, що деякі не дуже мудрі редактори викреслюють інколи із авторських рукописів слова, яких не знаходять у цьому словнику, укладають на його підставі списки так званих “заборонених” слів і т. ін.

Якось на нараді перекладачів у Спілці письменників України одна відома перекладачка запитала мене: “Хіба ви справді користуєтесь цим словником у своїй практичній роботі?” Я відповів: “Користуюсь, і то не тільки перекладаючи щось, а навіть пишучи ліричні вірші”. При тому я додав те, що тут сказано вже раніше: “Треба вміти користуватись словником”. Радий повторити ці слова ще раз.

Нині Інститут мовознавства готує нове, поширене, двотомне видання словника, з якого, звичайно, будуть усунені окремі недогляди, неточні або збіднені статті до окремих слів, неправильні чи надто приблизні розв’язання і т. ін. Хочеться тільки висловити жаль, що за настановою керівництва інституту і цей російсько-український словник буде складений без ілюстративного матеріалу, тобто без прикладів із класиків та з сучасної літератури, із народної творчості. Це викликане гострою потребою мати якнайшвидше нове видання «Російсько-українського словника». Висловлюю, проте, надію, що на його основі інститут буде готувати і великий, багатотомний російсько-український словник з рясним ілюстративним матеріалом.

Беручись до укладання багатотомного Українсько-російського словника, лексикографи інституту мали в своєму розпорядженні досить бідну картотеку – щось 250 тисяч карток. Нині, на час завершення цієї роботи, фонди лексичної картотеки інституту налічують уже близько 3,5 мільйонів карток. Це справжнє національне багатство українського народу, своєрідна ²⁹ || ³⁰ скарбниця його мови, яка й далі поповнюється, упорядковується, вдосконалюється. І цілком природно, що останні томи цього словника, порівняно з першим, стоять на твердішому ґрунті, мають рясніший ілюстративний матеріал і поважніший науковий апарат.

Дозволю собі навести кілька прикладів для порівняння нашого «Українсько-російського словника» із словником Грінченка.

Ось невеликий список слів, які є в цьому словнику, але пропущені в словнику Грінченка, хоч і зустрічаються в його джерелах: *жар-птиця* (Глібов), *каяття*, *передражник* (Глібов), *пугало* (Глібов), *свято*, *святкувати*, *святковий*, *свинцевий*, *тавро*, *тортури*, *окреми*, *піджидати* (Шевченко, Мирний, М. Вовчок), *скоротати* (Мирний), *підоспіти* (Котляревський, Мирний, Глібов), *безчесний* (Номис), *манюсінький*, *тонюсінький*, *ром* (Стороженко, Мирний, Н.-Левицький), *роля*, *роль* (Н.-Левицький), *садівник* (М. Вовчок).

Це все слова, що жили в нашій мові за Грінченкових часів і були відомі Грінченкові. А скільки ж є у Академічному словнику слів, яких не існувало тоді, бо не існувало й понять та явищ, які вони означають!

Укладачі нашого теперішнього словника цілком свідомо викреслили із свого реєстру (того, що по-російськи зовуть тепер “словник”) деякі застарілі, вузькодіалектні, рідко вживані слова, які є у Грінченка, але не стрічаються чи майже не стрічаються в сучасній літературній мові. Це, для прикладу, такі слова: *бандурува́тий*, *ві́байкуватися*, *геро́їти*, *глаго́лати*, *демна́ти*, *же́льман*, *житов’я*, *завга́рити*, *зваря́ти* і т. ін. Мені особиста і шкода й цих слів, особливо наведених тут *героїти* і *глаголати*, бо перше стрічаємо у Котляревського, а друге — у Шевченка. Жаль і інших — їх знаходимо у Нечуя-Левицького, Марка Вовчка, Мирного — і вони можуть стати притичиною в роботі перекладачів нашої класичної літератури, що марно шукатимуть пояснення їх у словнику. Але — кожен словник має свої межі...

Словникові статті у нинішньому «Українсько-російському словнику» і в словнику Грінченка за характером теж сильно різняться між собою. Пошлюсь тільки на один приклад. Беру слово *злітати*.

У Грінченка:

зліта́ти, **та́ю**, **єш**, сов. в. **злеті́ти**, **лечу́**, **тіш**, *гл.* 1) Слетать, слететь. *Сивою зозулю до роду злетіла.* Гол. I. 195. *Ти з неба злетіла.* Шевч. 144. *Гусята, качата гречку поїли, на панів ставочок нишки злетіли.* Чуб. III. 208. 2) Взлетать, взлететь. (Очевидно, випав перший приклад. — М. Р.) К. Досв. 31. *До тебе, Господи, душа моя злітає.* К. Псал. 56. *Злетів півень на ворота, сказав: кукуруку!* Чуб. V. 37.

У II томі «Українсько-російського словника» (1958 р.): ³⁰ || ³¹

зліта́ти ¹ (**зліта́ю, зліта́еш**), **злеті́ти** (**злечу́, злеті́ш**) 1) (*вверх*) взлетáть, взлетéть: (*быстро подниматься – ещё*) взвивáться, взві́ться; (*плавно*) взмывáть, взмы́ть; *уст. поэт.* воспаря́ть, воспарі́ть [Валерій запливав далі й далі, плив розгонисто, злітаючи над хвилею... (*Ільч.*); Каргат нічого не відповів. Лише брови його здивовано злетіли вгору (*Шовк.*)]; ~**ти** в повітря взлетáть, взлетéть на воздух [Щодня по дорогах злітали в повітря німецькі машини (*Баш*); В перших числах жовтня тут злетіли в повітря на партизанських мінах дві легкові машини (*Ковпак*)]; 2) (*вниз, прочь, падать*) слетáть, слетéть; (*о слове, крике и т. п. – ещё*) срывáться, сорва́ться [Злітає [курка] з сідала (*Тесл.*); Озирнеться – крик злітає: Ой, Івасю дорогий! (*Тич.*); Марabu, наполохані, плавно й красиво злетіли з даху, понеслись у напрямі гір (*Ільч.*); Оротук ледве вдержався, щоб не злетіти з нарт (*Трубл.*); Все, що було смутного й сонного на душі в козаків, вмить злетіло, серця їх стрепенулись, як птахи (*перекл. з Гоголя*)].

зліта́ти ² (**зліта́ю, зліта́еш**) 1) (*летая, побывать где-нибудь*) слетáть; 2) (*быстро съездить, сходить, сбегать куда-нибудь*) слетáть; *разг.* смаха́ть; *фам.* ската́ть; *вульг.* смота́ться.

Зразок цей вибрано навмання, але він, здається мені, показує характер нашого словника, спосіб детального розроблення словникової статті. Щодо ремарок, подаваних курсивом, які визначають точне вживання слова, його відтінки, стильове та емоційне забарвлення і т. ін., то проти деяких із них, як напр., *уст(арелое)*, *редк(ое)*, *обл(астное)* і т. ін., власне, проти зловживання ними, виступав не раз російський письменник та мовознавець О. К. Югов, доводячи, що такі “застережливі” позначки сковують свободу мови. Мені самому доводилося сперечатися із членами редколегії словника, коли я стрічав оте *обл.* поряд із словом, ілюстрації до якого виписані, приміром, із Франка, Коцюбинського і Котляревського, тобто письменників із зовсім різних мовних областей, коли ремарка *редк.* чи *уст.* супроводжувала слово, любісінько вживане в сучасній літературній та розмовній мові або й відроджений для нового вжитку архаїзм. Але загалом користь від таких ремарок, особливо для перекладачів, а надто для тих, хто, як от багато з наших зарубіжних сусідів та й наші, приміром, грузини, вірмени чи таджики, не може інколи розібратися в українському тексті без допомоги українсько-російського словника, – користь від таких ремарок безперечна.

Можна було б ще багато, без кінця говорити про любу моему серцю і таку важливу для громадськості нашої словникову справу, але я змушений обмежитись цими зауваженнями.

Залишається тільки побажати колективу наших лексикографів щасливої праці над розпочатим ними великим тлумачним словником української мови, над редагуванням нового видання ³¹ | ³² російсько-українського словника, — і приєднати таки й свій голос до тих (правда, часом дуже нетерплячих) товаришів, що жадають побачити на своїх книжкових полицях і фразеологічний словник, і словник стилістичний і т. ін. Щодо повноти словників, то слід зазначити, що повний словник будь-якої мови — це ідеал, до якого можна лише прагнути і якого ніколи не можна досягти, бо кожен день і кожна година приносять людям нові поняття і нові для тих понять слова...

Хочеться ще побажати більшої співдружності між укладачами словників і їх споживачами, зокрема моїми колегами письменниками. Така співдружність буде запорукою дальшого розквіту нашої могутньої і прекрасної мови.

Джерело: Про культуру мови. Матеріали республіканської наукової конференції з питань культури української мови (11–15 лютого 1963 р.). — Київ: Наукова думка, 1964. — С. 23–32.